

хоча така позиція не виключає можливості їх деталізації законами та підзаконними актами чинного законодавства.

4.3. Процесуальні договори : постановка питання та законодавча перспектива

Останнє десятиріччя характеризується позитивною динамікою досліджень проблем та перспектив процесуального права. У сучасних умовах судової реформи увагу науковців, які ще донедавна сконцентровували свій науковий потенціал на розвідках матеріально-правових інститутів, привертають тенденції до уніфікації й диференціації процесуального права та судочинства в цивільних, господарських та адміністративних справах. Так, проводяться спеціалізовані науково-практичні конференції, виходять з друку галузеві збірники наукових статей та монографії. В цьому контексті варто виокремити ґрунтовні аналітичні дослідження, проведені авторським колективом Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва НАПрН України ім. Ф.Г.Бурчака, які знайшли вираз у монографіях «Проблеми оптимізації цивільного процесу в Україні»⁵⁵⁹ (2011 р.), «Теоретико-методологічні засади диференціації та уніфікації в цивільному, господарському й адміністративному судочинстві в Україні» (2013 р.)⁵⁶⁰. Наукові розробки вчених-процесуалістів різних наукових шкіл та практиків у сфері цивільного процесу, міжнародного цивільного процесу, адміністративного процесу, господарського процесу,

⁵⁵⁹ Проблеми оптимізації цивільного процесу в Україні: монографія / Берестова І.Е., Бичкова С.С., Бобрик В.І. та ін.; За ред. О.Д.Крупчана. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. – 180 с.

⁵⁶⁰ Теоретико-методологічні засади диференціації та уніфікації в цивільному, господарському й адміністративному судочинстві в Україні: монографія/О. А. Беляневич, І. Е. Берестова, С. С. Бичкова та ін.; за заг. ред. В. І.Бобрика. – К.: Ред. журн. «Право України», 2013. – 172 с.

міжнародного комерційного арбітражу, виконавчого процесу та нотаріального процесу були об'єднані в збірці наукових статей за загальною редакцією професора С.Я.Фурси «Цивілістична процесуальна думка» (2012 р.).⁵⁶¹ Питанню єдності цивілістичного процесу присвячена монографія М.Курила «Цивільне процесуальне право України та уніфікація на його основі інших процесуальних галузей права : теорія і практика» (2014 р.), в якій автор наголошує на нагальній необхідності у проведенні уніфікації всього процесуального законодавства (цивільного, господарського, адміністративного) шляхом створення єдиного Судового процесуального кодексу України, в якому необхідно закріпити в окремих розділах особливості розгляду цивільних, господарських, адміністративних, сімейних, житлових, земельних, трудових справ з єдиною загальною частиною регулювання процедури процесуальних правовідносин, окремих процесуальних дій, суті процесуальних інститутів та суб'єктів процесуального права.⁵⁶²

Прогнозоване «процесуальне похвалення» серед представників вітчизняних наукових шкіл та довго триваюче перебування України в режимі реформування судової системи стало відправною точкою для зміни підходів й для законодавця. Так, 28 березня 2015 року набув чинності Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд»⁵⁶³, прийнятий Верховною Радою України 12 лютого 2015 року, яким у новій редакції викладено Закон України «Про судоустрій і статус суддів» та вносяться зміни до законів України «Про Вищу раду

⁵⁶¹ Цивілістична процесуальна думка: збірник наукових статей; за заг.ред. Фурси С.Я. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2012. – 528 с.

⁵⁶² Курило М.П. Цивільне процесуальне право України та уніфікація на його основі інших процесуальних галузей права: теорія і практика: Монографія/М.П.Курило. – Суми: Сумський національний аграрний університет, 2014. – 401 с. – С.5.

⁵⁶³ Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 року// Відомості Верховної Ради України від 01.05.2015. – 2015 р., № 18, / 15.05.2015, № 19-20, ст. 132, стор. 1054 , стор. 1010, стаття 132.

костичій», «Про доступ до судових рішень». Навздогін Закону 20 травня 2015 року Указом Президента України схвалюється Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки⁵⁶⁴.

Аналіз наукових розробок, зміна законодавчого підходу до розуміння здійснення правосуддя констатує поступове «повернення обличчям» до розробки та становлення національної процесуально-правової доктрини. На сьогодні, без сумніву, під кутом порівняльного аналізу вітчизняної судової практики та європейського законодавства, доцільно переосмислити стали на перший погляд інститути та категорії цивільного процесу. Адекватно, без зайвого ажіотажу, відмовитися від стримуючих, іноді занадто категоричних нормативних позицій та подумати над запровадженням нового, дієвого механізму вирішення адміністративних, господарських та цивільних справ, у тому числі шляхом надання сторонам конфлікту реальної можливості регулювати процесуальні відносини як в суді, так і поза судом, шляхом укладення процесуальних договорів.

Наука цивільного процесуального права частково вже наповнена концепціями про процесуальний договір. Серед найбільш відомих іноземних процесуалістів, які займаються дослідженням окресленої проблематики, є Г.Баумгертель, К.Брановицькій, Г.Вагнер, В.Вельямінов, В.Грунски, М.Єлісєєв, С.Курочкін, М.Рожкова, Г.Шидермайр та інші.

Детальною розробкою теорії процесуальних договорів відзначилася німецька доктрина, представники якої розглядають процесуальний договір в двох ракурсах: як договір про процесуальні правові наслідки і як договір, основні наслідки якого знаходяться в процесуальній сфері. Так, в Цивільному процесуальному уложенні Німеччини виокремлюються наступні види процесуальних договорів: 1) угода про зміну

⁵⁶⁴ Указ Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» від 20.05.2015 року//Урядовий кур'єр. – 26.05.2015. - №92.

родової/територіальної підсудності; 2) угода про вид та розмір забезпечення; 3) угода про зменшення строку; 4) угода про предмет позову; 5) пророгаційна угода про компетенції третейського суду по відношенню до компетенції державного суду. Крім того, судовою практикою виокремлено такі процесуальні договори, як: договірна відмова від подання позовної заяви; договірна обіцянка відкликати позовну заяву з відкритого по справі провадження; договірна відмова від оскарження судових актів; договірна обіцянка відкликати/ не відкликати подану скаргу на судовий акт; угода на підставі § 566 НПУ Німеччини про подання термінової скарги; договірна обіцянка сторони не подавати по відношенню до патенту негативний позов про визнання; договірна відмова від укладення мирової угоди або попереднього судового процесу; договірне обмеження можливості оскарження судових актів; обіцянка за умови набрання судового акту законної сили не вимагати примусового виконання.⁵⁶⁵

У вітчизняній науці першим, хто предметно заговорив про необхідність розробки теорії процесуального договору (угоди), є доктор юридичних наук Ю.Притика. На думку науковця, процесуальний договір є угодою учасників процесуальних правовідносин, спрямованою на досягнення процесуальних наслідків щодо формування порядку розгляду і вирішення їх спору або самої процедури розгляду такого спору, або щодо результатів вирішення спору.⁵⁶⁶

Враховуючи наукову позицію проф. Ю.Притики, аналіз процесуального законодавства України дозволяє до так званих специфічних процесуальних договорів відносити мирову угоду (досудову і судову), третейську (арбітражну) угоду, пророгаційну угоду (угоду про підсудність), угоди

⁵⁶⁵ Брановицкий К.Л. Процессуальный договор в доктрине гражданского процесса ФРГ//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.juristlib.ru/book_7063.html

⁵⁶⁶ Притика Ю.Д. До питання про сутність процесуальних договорів (угод)/ Юрій Дмитрович Притика// Право України. – 2014. -№2. – С.197-210. – С. 200.

визначення міжнародної підсудності, медіаційну угоду (угоду про примирення).

Водночас національна доктрина відзначається достатньою кількістю розвідок, присвячених окремим різновидам так званих процесуальних угод. Так, однією з найбільш розроблених судових форм вирішення спору є інституція мирової угоди (О.Беляневич, О.Бортнік, Г.Гончарова, А.Згама, В.Масюк, О.Михайлов, П.Немеш, О.Подцерковний, В.Радзивілюк, Д.Соколянський, Л.Фединик, С.Фурса, І.Ясеновець та інші).

Проте дослідження природи мирової угоди характеризується в певній мірі однобічністю. Більшість наукових розвідок присвячено процесуально-правовій складовій цього інституту в обхід дослідження матеріально-правових аспектів мирової угоди. Водночас в останні роки інтерес до мирової угоди виправдано посилюється з врахуванням поступового поширення в суспільстві так званих примирних процедур у судових розглядах справ. До того ж, в усіх європейських країнах спостерігається тенденція до впровадження спрощених судових процедур, які проявляються у заходах щодо полегшення або заохочення сторін до примирення або дружнього врегулювання спору до прийняття його до провадження чи в ході розгляду. Однією із таких спрощених процедур, врегульованих процесуальним законодавством України, є мирова угода. При цьому інститут мирової угоди містить в собі багато складних і суперечливих аспектів, обумовлених «подвійністю» його правової природи. Адже цей інститут більш-менш врегульований нормами Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», не врегульований нормами матеріального законодавства, що неминуче для інституту, який межує на стику процесуального та матеріального права.

Мирова угода – це договір сторін, який затверджується судом на підставі процесуальних дій, договір, який укладається

на підставі взаємних поступок між сторонами, третіми особами, що заявляють самостійні вимоги відносно предмету спору, направлений на його врегулювання, та є підставою припинення провадження по справі.⁵⁶⁷ Варто наголосити, що основним завданням мирової угоди є врегулювання спору сторонами, а не його вирішення судом.

Законодавчо поняття мирової угоди чітко визначено ст. 77 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у редакції від 23.12.2015 року. Під мировою угодою у справі про банкрутство розуміється домовленість між боржником і кредиторами стосовно відстрочки та/або розстрочки, а також прощення (списання) кредиторами боргів боржника, яка оформляється шляхом укладення угоди між сторонами.⁵⁶⁸

Зрозуміло, що можливість ліквідації сторонами наявного правового конфлікту через самостійне врегулювання наявних між ними розбіжностей не вичерпується лише межами диспозиції вказаної норми. Дана обставина обумовлена відмінністю мирової угоди у позовному провадженні від тієї, що укладається в справах про банкрутство. При цьому, граничний лаконізм господарського процесуального законодавства у питаннях регулювання інституту мирової угоди не сприяє формуванню єдиного розуміння його сутності як у доктрині, так і на практиці.

Так, ч.1 ст.175 ЦПК України, ч. 3 ст. 78 ГПК України декларують, що мирова угода може стосуватися лише прав та обов'язків сторін щодо предмета спору. Оскільки предметом

⁵⁶⁷Сфремова І.І. Мирова угода як засіб оптимізації цивільного процесу// Проблеми оптимізації цивільного процесу в сучасних умовах судової реформи: Збірник наукових матеріалів круглого столу (с. Залізний Порт, Херсонська обл., 28-29 травня 2010 р.) / За заг.ред. О.Д.Крупчана, В.І.Бобрика. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. – С.73-75. – С.73-74.

⁵⁶⁸Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 2343 від 14.05.1992 року // Відомості Верховної Ради України. –1992. – № 31. – Ст. 440.

позову є певна матеріально-правова вимога позивача до відповідача, то обираючи даний спосіб розв'язання конфлікту, сторони у мировій угоді обов'язково повинні прописати умови, розмір та строки виконання зобов'язань. До факультативних умов науковці відносять умови щодо відстрочення або розстрочення виконання зобов'язань відповідачем; відступлення прав вимоги; повного або часткового визнання боргу; розподілу судових витрат та інші вимоги, що не суперечать закону.⁵⁶⁹

Часто у доктрині та практиці судів⁵⁷⁰ до числа необхідних для укладення мирової угоди елементів відносять також наявність взаємних поступок щодо предмета спору, однак дана обставина більш характерна для цивільного процесу. У господарському судочинстві такі поступки – це лише побічний результат мирової угоди, її процесуальний ефект, який має місце лише в окремих випадках.

У будь-якому разі, розглядаючи мирову угоду, суд повинен враховувати її комплексну правову природу та керуватися не лише вимогами процесуального закону, а й положеннями цивільного законодавства, насамперед ст.ст. 13, 203 ЦК України.

З метою забезпечення однакового і правильного застосування інституту мирової угоди на практиці, Пленум ВСУ у Постанові від 26.12.2011 р. № 18 «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» надав господарським судам роз'яснення щодо вимог, яким повинна відповідати угода. Так, відповідно до абз. 7 п.3.19. Постанови, господарський суд не затверджує мирову угоду, якщо вона не відповідає закону, або

⁵⁶⁹Беляневич В.Е. Господарський процесуальний кодекс України: Наук.-практ. комент. – Видання третє. – К.: Видавництво “Юстиніан”, 2009. – С. 56.

⁵⁷⁰Постанова Вишого господарського суду України від 02.03.12р., справа № 37/200-10 (н.р.29/12-10) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_3614121.html; Постанова Вишого господарського суду України від 08.09.10р., справа № 2-5/2303-2009(2-28/2554.1-2010)// [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_2942759.html

за своїм змістом вона є такою, що не може бути виконана у відповідності з її умовами, або якщо така угода остаточно не вирішує спору чи може призвести до виникнення нового спору. Мирова угода не може вирішувати питання про права і обов'язки сторін, які можуть виникнути у майбутньому, а також стосуватися прав і обов'язків інших юридичних чи фізичних осіб, які не беруть участі у справі або, хоча й беруть таку участь, але не є учасниками мирової угоди. Укладення мирової угоди неможливе і в тих випадках, коли ті чи інші відносини однозначно врегульовані законом і не можуть змінюватись волевиявленням сторін. Крім того, як зазначається у абз. 8 п.3.19, умови мирової угоди повинні безпосередньо стосуватися предмета позову, що виключає зазначення в ній дій, коштів чи майна, які не відносяться до цього предмета. У зв'язку з цим, зокрема, не можуть включатися до мирової угоди умови щодо застосування неустойки (штрафу, пені) за невиконання її умов.⁵⁷¹

Варто вказати, що попри вищезгадані роз'яснення, наявна судова практика все ж не позбавлена суперечностей. Наприклад, у справі за позовом приватного підприємства "Лісексім" до Малого підприємства "Сатурн" про стягнення 356 430,28 грн. заборгованості за поставлений товар, 7 827,28 грн. пені, 2 963,35 грн. інфляційних втрат, 15 149,56 грн. тридцяти процентів річних, господарський суд Волинської області ухвалою від 01.02.2011р, затвердив мирову угоду, згідно з умовами якої відповідач визнав позов в повному обсязі та в рахунок погашення заборгованості зобов'язувався передати позивачу у власність нерухоме майно загальною вартістю 285 108, 09 грн. Рівненський апеляційний господарський суд постановою від 16.12.2012 р. вказану ухвалу скасував з передачею справ на розгляд місцевого господарського суду. При цьому суд ви...

⁵⁷¹ Постанова Пленуму Верховного суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26.12.2011 № 18 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0018600-11>

з того, що у даній справі предметом позову є стягнення заборгованості за договором купівлі-продажу та санкцій за порушення грошового зобов'язання, а не передача нерухомого майна. Відповідно, мирова угода могла стосуватися тільки грошових коштів у межах суми заявлених позовних вимог. ВГСУ постанову апеляційної інстанції залишив без змін (постанова від 10.12.2012 р.).⁵⁷² На перший погляд, позиція ВГСУ, яка неодноразово зустрічається у ряді інших справ (постанова ВГСУ від 14.06.2012 р. у справі № 5019/2215/11, постанова ВГСУ від 11.06.2014р. у справі № 914/2537/13),⁵⁷³ формує узгоджену судову практику щодо неможливості погашення грошових боргів за рахунок передачі прав на інше майно. Однак, наприклад, у постанові від 02.03.2012 р. (справа № 37/200-10(н.р.29/12-10))⁵⁷⁴ ВГСУ, скасовуючи судові рішення попередніх інстанцій, вказав, що в умовах мирової угоди дійсно йдеться про передачу об'єкту нерухомого майна, яке не є предметом спору у даній справі. Проте місцевим господарським судом не було з'ясовано – чи порушує такий спосіб розрахунку за зобов'язанням чийх-небудь прав та законних інтересів, оскільки передача майна, яка передбачена умовами мирової угоди – є лише способом виконання зобов'язань. Також, зазначається у постанові, не було взято до уваги позицію іншої сторони у справі, яка не заперечує проти такого способу виконання зобов'язання.

⁵⁷² Постанова Вищого господарського суду України від 10.12.2012 р., справа № 05/177-38 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_3930455.html

⁵⁷³ Постанова Вищого господарського суду України від 14.06.12р., справа № 5019/2215/11 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24692426>; Постанова Вищого господарського суду України від 11.06.14р, справа № 914/2537/13 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_4444039.html

⁵⁷⁴ Постанова Вищого господарського суду України від 02.03.12р., справа № 37/200-10 (н.р.29/12-10) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_3614121.html

З огляду на вищенаведене, мирову угоду слід розуміти як договір сторін про припинення спору на погоджених ними умовах.

Як зазначає В. Беляневич, на відміну від звичайної угоди, мирова угода: 1) укладається в процесі розгляду справи в суді у формі та на умовах, передбачених процесуальним законодавством; 2) підлягає затвердженню судом; 3) не лише змінює матеріально-правові відносини, а й припиняє процесуально-правові; 4) якщо не виконується добровільно, то підлягає виконанню в порядку встановленому для виконання судового акта.⁵⁷⁵

Мирова угода є юридичним фактом як матеріального, так і процесуального права, який породжує відповідні наслідки. В матеріально-правовому аспекті, вона припиняє існуючі права та обов'язки сторін і регулює подальші взаємовідносини шляхом встановлення нових. Як юридичний факт процесуального права, мирова угода має правоприпиняючу дію, оскільки спричиняє завершення судового процесу.⁵⁷⁶ Тобто є засобом впливу на динаміку судового розгляду справи.⁵⁷⁷

Згідно із ч.2 ст. 175 ЦПК України, ч.1 ст. 78 ГПК України, умови мирової угоди сторін викладаються в адресованих суду письмових заявах, що долучаються до справи. Ці заяви підписуються відповідно позивачем, відповідачем чи обома сторонами. При цьому, положення зазначених норм жодним чином не регулюють процес мирного врегулювання спору за участі кількох позивачів чи відповідачів. За змістом законодавчих приписів, при обов'язковій співучасті, коли

⁵⁷⁵ Беляневич В. Е. Господарський процесуальний кодекс України: Наук.-практ. комент. – Видання третє. – К.: Видавництво “Юстиніан”, 2009. – С. 565.

⁵⁷⁶ Крашенинников Е.А. Сборник научных статей в честь 60-летия: сб. науч. ст. / отв. ред. П. А. Варул; Яросл. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. – Ярославль: ЯрГУ, 2011. – 207 с.

⁵⁷⁷ Беляневич О.А. Процесуальні аспекти укладення мирової угоди в господарському суді/ О.А. Беляневич // Вісник господарського судочинства. – № 2. – 2007. – С. 135 – 137.

предметом спору є спільне право, мирова угода може бути укладена лише за наявності згоди усіх процесуальних співучасників. Разом з тим, якщо йдеться про факультативну співучасть, за якої питання про права та обов'язки однієї із сторін може бути вирішене незалежно від вирішення питання іншого учасника, то можливим є самостійне мирне врегулювання спору кожним із позивачів чи відповідачів.

Розглядаючи можливий суб'єктний склад мирової угоди, не слід забувати й про третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Відповідно до ч.1 ст.34 ЦПК України, ч.3 ст. 26 ГПК України, останні користуються усіма правами позивача, а отже вправі укладати мирові угоди на загальних підставах. Проте, необхідно зважати на те, що самостійний характер їх вимог завжди повністю або частково виключає вимоги позивача, на відміну від співпозивачів, вимоги яких не виключають одна одну. Тому третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, може укласти з відповідачем мирову угоду лише в тому випадку, коли первісний позивач відмовляється від позову або суд відмовляє йому в задоволенні позовних вимог. В іншому випадку, суб'єктами мирової угоди разом з третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета позову, мають виступити відповідач і первісний позивач.

Згідно із ч.1 ст. 46 ЦПК України, ч.4 ст.29 ГПК України прокурор, який бере участь у справі, не має права на укладення мирової угоди, не зважаючи на те, що має усі процесуальні права та обов'язки особи, в інтересах якої він діє. На думку О.Подцерковного, така обставина пов'язана з тим, що мирова угода може призводити до поступок з боку сторін, а отже, вони мають характер оперативної діяльності та повинні бути безпосередньо вчинені сторонами.⁵⁷⁸ Однак, загалом заборона прокурорам укладати мирові угоди пов'язана з тим, що такі дії

⁵⁷⁸ Господарське процесуальне право: підручник / за ред. О. П. Подцерковного, М. Ю. Картузова. – Х.: Одиссей, 2012. – 400 с. – С. 175.

4.3. Процесуальні договори : постановка питання та законодавча перспектива

можуть бути вчинені лише учасниками матеріальних правовідносин, на чийх правах та обов'язках може відобразитися судове рішення.

Таким чином, сторонами мирової угоди можуть бути позивач і відповідач, а також третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. Лише вказані особи або їх представники підписують мирову угоду, текст якої складається у вигляді єдиного документа.

На відміну від цивільно-правових договорів, які не містять процесуального аспекту, мирова угода набуває юридичної сили тільки після її «санкціонування» судом. Так, згідно з ч.4 ст.78 ГПК України, про затвердження мирової угоди суд виносить ухвалу, якою одночасно припиняє провадження у справі, що є одноактною (нерозривною) процесуальною дією і не може розцінюватися як два самостійні акти – окремо щодо затвердження мирової угоди і щодо припинення провадження у справі. Натомість, в ЦПК України процедура затвердження мирової угоди значно ускладнена. Так, ст.175 передбачає можливість постановлення судом двох ухвал у зв'язку із розглядом мирової угоди:

1) ухвали про закриття провадження у справі (ч. 4). Ухвала про закриття провадження у справі постановляється в усіх випадках, коли сторони уклали мирову угоду і повідомили про це суд спільною заявою. В такій ухвалі умови мирової угоди не наводяться;

2) ухвали про визнання мирової угоди (ч. 5). Ухвала про визнання мирової угоди постановляється лише за клопотанням сторін і якщо умови мирової угоди не суперечать закону, не порушують права, свободи чи інтереси інших осіб. В іншому випадку суд постановляє ухвалу про відмову у визнанні мир угоди і продовжує судовий розгляд.

Вимога закону про процесуальне оформлення наслідків укладення мирової угоди двома різними ухвалами, на наш погляд, є необґрунтованою і штучно розділяє одну дію на дві.

Відритим залишається питання оскарження мирової угоди окремо від ухвали про закриття провадження у справі. Так,

В.Масюк виходячи з того, що мирова угода є цивільно-правовим зобов'язанням, а відповідно в цивільних правовідносинах укладення мирової угоди та постановлення ухвали про закриття провадження по справі не може бути одноактною (нерозривною) дією, стверджує, що постановлення відповідної ухвали є наслідком укладення мирової угоди. Тому, на думку науковця, було б більш правильно оскаржувати обидва правові акти (мирову угоду і ухвалу про закриття провадження) окремо. Натомість О.Бортнік наголошує, що переглядатися повинна саме ухвала про закриття провадження, а не про визнання мирової угоди, оскільки остання не є заключною.⁵⁷⁹

Але на практиці суд лише в окремих випадках за клопотанням сторін може постановити ухвалу про визнання мирової угоди. У такому разі окрім мирової угоди, ухвали про закриття провадження у справі з'являється ще й ухвала про визнання мирової угоди. Підсумовуючи, В.Масюк відзначає, що саму мирову угоду за таких обставин оскаржувати непотрібно, оскільки оскарження ухвали про визнання мирової угоди (у порядку п. 8 ч. 1ст. 293 ЦПК України) може слугувати фактом для застосування таких же правових наслідків, що застосовуються коли умови мирової угоди суперечать закону чи порушують права, свободи чи інтереси інших осіб і суд відповідно постановляє ухвалу про відмову у визнанні мирової угоди і продовжує судовий розгляд. У випадку оскарження ухвали про визнання мирової угоди в апеляційному порядку розгляд справи, в якій було укладено мирову угоду, має бути продовженим.⁵⁸⁰

Натомість в господарському процесуальному законодавстві право на оскарження ухвали про затвердження мирової угоди не

⁵⁷⁹ Бортнік О.Г. Мирова угода на стадіях перегляду судових рішень / О. Г. Бортнік // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 63–69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09bogpsr.pdf>

⁵⁸⁰ Масюк В.В. Проблемні питання застосування мирової угоди в цивільному процесі/ В.В.Масюк// Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія «Юридичні науки». – Випуск 3. – Том 1. – 2013. – С.93-95. – С.94.

передбачено, однак така процесуальна можливість вбачається зі змісту ст. 80 ГПК України. При цьому, ще в Роз'ясненні від 18.09.1997 р. № 02-5/289 «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України» ВГСУ, сформулював правову позицію, згідно з якою мирова угода й відповідна їй ухвала господарського суду є процесуально неподільними (п.3).⁵⁸¹ На продовження вищевказаної позиції, в п. 1 Інформаційного листа від 09.04.2009 р. № 01-08/204 «Про деякі питання практики застосування у вирішенні спорів окремих норм процесуального права», ВГСУ чітко й недвозначно роз'яснив, що мирову угоду не можна розглядати як договір у цивільно-правовому розумінні й визнавати недійсним у процедурах позовного провадження, тому що порядок її укладення й затвердження регламентовано відповідними положеннями ГПК України.⁵⁸²

Разом з тим, Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» передбачає виняток з правила. Згідно із ч. 2 ст. 82 Закону, за заявою будь-кого із конкурсних кредиторів мирова угода може бути визнана господарським судом недійсною, якщо існують підстави для визнання угоди недійсною, передбачені цивільним законодавством України. Як вже зазначалося вище, мирова угода в позовному провадженні відрізняється від мирової угоди в провадженні у справі про банкрутство, що дає право обґрунтувати доцільність існування відмінностей в оскарженні.

⁵⁸¹Роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 18.09.1997 р. № 02-5/289 «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_289800-97/page2

⁵⁸²Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 09.04.2009 р. № 01-08/204 «Про деякі питання практики застосування у вирішенні спорів окремих норм процесуального права» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_204600-09

Ще одним дискусійним питанням є стадії господарського процесу, на яких можливе укладення мирової угоди. Адже поширеною є практика ВГСУ щодо скасування постанов апеляційних інстанцій про затвердження мирової угоди сторін (постанова ВГСУ від 30.03.2011 р. № 02/44-20(8/62-20), постанова ВГСУ від 31.08.2011 р. № 3/86).⁵⁸³ При цьому касаційна інстанція керується положеннями Інформаційного листа ВГСУ «Про деякі питання практики застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у 2005 році та в I півріччі 2006 року» від 20.10.2006 р. № 01-8/2351. Згідно з п. 4 вказаного Інформаційного листа, затвердження апеляційною інстанцією мирової угоди, укладеної сторонами в процесі апеляційного провадження, не є можливим, оскільки це потягло б за собою скасування рішення місцевого господарського суду з відповідної справи, що допускається виключно з підстав, передбачених ст. 104 ГПК України.

З огляду на таку практику, викликає запитання п.8 постанови Пленуму ВГСУ від 17.05.2011 р. № 7 «Про деякі питання практики застосування розділу XII Господарського процесуального кодексу України».⁵⁸⁴ Як зазначається в абз. 2, 3 п. 8 правила, які встановлено тільки для розгляду справ у першій інстанції, застосуванню апеляційним судом не підлягають. Зокрема, уточнив ВГСУ, не повинні застосовуватись апеляційним судом правила про об'єднання позовних вимог (ст. 58 ГПК України), про подання зустрічного

⁵⁸³ Постанова Вищого господарського суду України від 30.03.2011 р., справа № 02/44-20(8/62-20) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_3203153.html; Постанова Вищого господарського суду України від 31.08.2011р., справа № 3/86 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_3388952.html

⁵⁸⁴ Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.05.2011 р. № 7 «Про деякі питання практики застосування розділу XII Господарського процесуального кодексу України» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007600-11>

позову (ст. 60 ГПК України) та про видачу наказу (ст. 116 ГПК України), однак не про затвердження мирової угоди (уточнено нами – Н. С.). Також варто згадати, що положення розділів I - XI ГПК України мають загальний характер і можуть застосовуватись апеляційним судом з урахуванням конкретних обставин, оскільки під час розгляду справи в апеляційній інстанції суд відповідно до ч. 1 ст.101 ГПК України повторно розглядає справу та згідно із ст.103 ГПК України має право скасувати рішення повністю або частково і прийняти нове рішення. По суті, зазначене стосується й касаційного провадження. Отже, в ГПК України не передбачено часових обмежень у реалізації процесуального права сторін на укладення мирової угоди, що відповідає міжнародній практиці.

Таким чином, інститут мирової угоди в національному судочинстві необґрунтовано залишений поза увагою законодавця. При цьому, практика заповнення прогалин правового регулювання постановами вищих судових інстанцій не сприяє широкому застосуванню договірної саморегуляції учасниками спірних правовідносин.

Ще однією договірною конструкцією, укладення якої можливе в результаті проведення процедури примирення, є медіаційна угода як результат медіації.

Процедура медіації визнається різновидом процедури примирення сторін, в основі якої лежить врегулювання спору або конфлікту шляхом досягнення сторонами взаємовигідного, компромісного рішення, яке буде задовольняти обидві сторони, за участю третьої нейтральної особи – медіатора, який, здійснюючи загальне керівництво процедурою, допомагає сторонам досягти максимально ефективного рішення самостійно.⁵⁸⁵

⁵⁸⁵ Маркова О.О. Щодо можливості використовувати договір в процедурі примирення сторін для врегулювання конфліктів та спорів: порівняльний аналіз із законодавством країн Європейського Союзу / О. О. Маркова // Форум права. – 2014. – № 3. – С. 207–212 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2014_3_35.pdf. – С.208-209.

Медіація, на погляд Г. Гончарової, має певні переваги порівняно з розглядом справ у суді. По-перше, вона забезпечує швидкість; по-друге, відсутність чітких процедурних рамок сприяє більш вільній атмосфері та готовності сторін конфлікту до співпраці; по-третє, прийняття рішення, яке досягнуто шляхом консенсусу, в подальшому, як правило, виконується, і, насамкінець, медіація сприяє комунікації між сторонами, а саме, згуртованості в суспільстві взагалі.⁵⁸⁶

Результатом проведення процедури примирення сторін є укладення медіаційної угоди. Законодавчо ця договірна конструкція досі не врегульована в Україні, незважаючи на відповідні рекомендації Ради Європи. Аналіз КАС України, ГПК України, ЦПК України дозволяє стверджувати, що законодавець не оперує такою категорією в господарському та цивільному процесі, а в адміністративному судочинстві ст. 113 КАС України передбачена можливість укладення угоди про примирення. До речі, варто зауважити, що законодавець в нормах КАС України відійшов від закріплення класичної форми судового врегулювання спору між сторонами у вигляді мирової угоди. Аналіз деяких праць, присвячених примиренню в адміністративному судочинстві, дозволяє констатувати, що переважна більшість науковців (С.Білуга, О. Михайлов, Г.Ткач та інші) між угодою про примирення та мировою угодою ставить знак рівності. Такий підхід цілком аргументований законодавчим формулюванням права осіб на мирне врегулювання спору. Так, співставлення норм ч. 1 ст. 113 КАС України (примирення сторін під час підготовчого провадження) і ч. 1 ст.175 ЦПК України (мирова угода сторін) демонструє тотожність цих інституцій, які укладаються сторонами з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок, і можуть стосуватися лише прав та обов'язків сторін та предмета позову. Водночас О. Сидельников вважає підхід ототожнення цих категорій неправильним, оскільки виходячи із сутнісного

⁵⁸⁶ Гончарова Г.С. Мировая угода та медіація: загальні риси та відмінності між ними/ Г.С. Гончарова// <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/01/Goncharova.pdf>

аналізу терміну «примирення» в КАС України законодавець скоріше розуміє під ним юридичний факт досягнення згоди з проблемних питань сторін спору, що веде до його ліквідації.

Зовнішньою формою вираження такого примирення є договір, який слугує прямою підставою для закриття провадження в адміністративній справі.⁵⁸⁷

Така законодавча неконкретність і водночас некоректність у термінології дозволила практикуючому судді-медіатору Фрідріх-Йоахім Мемель стверджувати, що впровадження судової медіації в адміністративних судах України, як частини їхньої адміністративної діяльності, не вступає у протиріччя з нормами ст.ст113, 136 КАС України.⁵⁸⁸

Як вбачається із вище зазначеного, в адміністративному судочинстві законодавчо слід конкретизувати поняття примирення, прописати спосіб і форму примирення – чи це медіація і сторони укладають відповідно медіаційну угоду (або угоду про примирення), чи це класична мирова угода.

До речі, Г. Гончарова розмежовує медіаційну угоду від мирової угоди, зазначаючи, що: 1) мирова угода перевіряється і затверджується судом. Суд може відмовити в затвердженні, якщо встановить, що мирова угода містить такі положення, які порушують права сторін (чи однієї сторони); 2) наявність у процедурі медіації медіатора – особи, яка може допомагати сторонам медіації сформулювати зміст договору, згідно із досягнутими домовленостями. Крім того, що стосується медіаційної угоди, то тут відсутня проблема підсудності, пропуску строку звернень, зниження конфліктності сторін,

⁵⁸⁷ Сидельніков О.Д. До визначення поняття та правової природи примирення сторін в адміністративному судочинстві України// О.Д. Сидельніков// Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія Юридичні науки. Випуск 5. – Том 2. – 2014. – С.248-252. – С.249.

⁵⁸⁸ Белінська О.В. Медіація – альтернативне вирішення спорів// О.В. Белінська// Вісник Вищої ради юстиції. - № 1(5). – 2011. – С.158-173. – С.166.

досягненні компромісу за відсутності застосування примусу, є домовленість про мову, рівність сторін.⁵⁸⁹

Відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схваленої Указом Президента 20.05.2015 р., вбачається за необхідне розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, зокрема, шляхом практичного впровадження інституту медіації і посередництва.⁵⁹⁰

Розширення меж реалізації принципу диспозитивності у вирішенні конфліктних ситуацій є об'єктивною вимогою часу, а тому назріла потреба у доповненні процесуальних кодексів спеціальним розділом «Примирні процедури» з детальним врегулюванням у ньому усіх процесуальних моментів, пов'язаних з укладенням мирової угоди, проведенням медіації та інших процедур.

Інтенсивний шлях дослідження вітчизняними науковцями правової природи арбітражної та третейської угод засвідчує той факт, що цей інститут договірної регулювання процедурних взаємовідносин сторін не потребує окремої деталізації в запропонованому дослідженні. В працях В.Балуха, І.Бут, С.Задорожної, Г.Лис, Н.Скрипець та інших вчених достатньо чітко окреслені сучасні правові тенденції такої договірної конструкції. До того ж, вичерпні розвідки Ю.Притики, що знайшли відображення в кандидатській дисертації «Правові засади формування і функціонування міжнародного комерційного арбітражу в Україні» (1997 р.) та дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді» (2006 р.), не залишають творчого простору для пошуку нових підходів до розуміння арбітражної та третейської угод.

⁵⁸⁹ Гончарова Г.С. Мирова угода та медіація: загальні риси та відмінності між ними/ Г.С. Гончарова// <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/01/Goncharova.pdf>

⁵⁹⁰ Урядовий кур'єр. – 26.05.2015. - №92.

Натомість самостійних, обґрунтованих досліджень правової природи угоди про підсудність в українській процесуальній науці не спостерігається, хоча цей напрямок у контексті перспективної участі України в Конвенції про угоди про вибір суду 2005 року (далі – Конвенція) та Брюссельської Постанови № 44/2001, без сумніву є актуальним.

В Україні жодний процесуальний кодекс не закріплює право сторін на вибір підсудності. Так звана договірна підсудність, яка передбачалася ст. 112 ЦПК України, на підставі Закону №2453-IV від 07.07.2010 р. була скасована. Саме цією нормою передбачалося, що сторони мали право письмово визначити територіальну підсудність справи, крім справ, для яких встановлена виключна підсудність. Угода про встановлення договірної підсудності могла бути укладена між сторонами договору, який регулюється нормами цивільного, сімейного, земельного права, тобто матеріальних відносин, у разі порушення яких спір розглядається в порядку цивільного судочинства. Угода про встановлення договірної підсудності укладалася у письмовій формі. Вона могла бути укладена не тільки між фізичними особами, але і між фізичною особою і юридичною особою, а також між юридичними особами, але тільки в тому разі, якщо на матеріальні правовідносини, в які вони вступали, поширювалася компетенція судів щодо розгляду цивільних справ.

Водночас доцільно зауважити, що категорично законодавець не відмовився від ідеї договірної підсудності. Так, в ч.2 ст.110 ЦПК України подружжя може домовитися про розгляд справи за зареєстрованим місцем проживання чи перебування будь-кого з них. Ця норма викликає як теоретичний, так і практичний інтерес. Що це за домовленість, в якій формі має бути висловлена тощо? На жаль, ні закон, ні судова практика в постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №3 від 01.03.2013 р. не дає роз'яснення законодавчої позиції.

В судовій практиці Федерального Верховного Суду ФРН під угодою про підсудність розуміють договір про процесуальні

права та обов'язки, допустимість укладення якого та дію регулюється процесуальним законодавством. При цьому умови чинності такого договору та порядок укладення регулюються нормами цивільного законодавства.⁵⁹¹

В Україні індивідуалізовано розробкою концепції угоди про підсудність займаються Н.Петренко, Ю.Черняк. Водночас варто зауважити, що ці розробки висвітлюють питання, пов'язані з міжнародною договірною підсудністю, питання, пов'язані з угодами про визначення міжнародної підсудності.

Так, Н.Петренко відносить угоду про підсудність до договорів із змішаною правовою природою, які мають відповідати як нормам матеріального, так і процесуального права. Укладення угоди про підсудність за своїм змістом не відрізняється від укладення будь-якої іншої угоди, в чому і полягає матеріальна сторона договірної підсудності. Угода про підсудність має відповідати основним принципам договірного права, таким, як рівність сторін договору, свобода договору та інші. Однак, при укладенні такої угоди слід дотримуватися і певних обмежень, які мають закріплюватися в нормах процесуального права.⁵⁹²

Крім того, науковцем пропонується авторська класифікація угод про підсудність. В залежності від: 1) способу укладення угоди про підсудність поділяються на окремо угоду про підсудність (у вигляді самостійного договору) та угоду про підсудність, як частина основного договору (у вигляді окремого пункту в договорі або додаткової угоди, яка є невід'ємною частиною основного договору); 2) суб'єктного складу та законодавства, яким регулюється укладення

угоди про підсудність, остання поділяється на третейську угоду, арбітражну угоду та угоду про підсудність, яка укладається між національними суб'єктами господарювання

⁵⁹¹ Брановицкий К.Л. Процессуальный договор в доктрине гражданского процесса ФРГ//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.juristlib.ru/book_7063.html

⁵⁹² Петренко Н.О. Договірна підсудність справ: поняття та класифікація/ Н.О. Петренко // Правова держава. – 2011. - №13. – С.73-77. – С. 75.

відповідно до діючого процесуального законодавства України; 3) рівня складності: багаторівневі угоди про підсудність (угоди, які передбачають досудовий порядок врегулювання спору) та прості (однорівневі) угоди про підсудність (угоди, які передбачають суд, повноважний у вирішенні спору); 4) кількості об'єктів угоди: угода про підсудність стосовно конкретного спору, який виник між сторонами, угода про підсудність з невизначеною кількістю об'єктів.⁵⁹³

М.Рожковою запропоновано угоди про підсудність поділяти на пророгаційні угоди про підсудність (такими угодами сторони визначають підсудність їх справи суду, компетенція якого при відсутності такої угоди не поширюється на їх справу) та дерогаційні угоди про підсудність (такими угодами сторони виключають підсудність їх спору суду, компетенція якого при відсутності такої угоди поширювалася на цю справу).⁵⁹⁴

В цілому варто зауважити, що національній науці варто серйозно поставитися до упущень у сфері угод про підсудність, адже цей інститут для України має прикладний характер.

Проаналізувавши існуючі на сьогодні у вітчизняній доктрині погляди на правову природу так званих різновидів процесуальних договорів з позиції Ю.Притики, заради наукової об'єктивності, доцільно навести погляд М.Рожкової, який є абсолютно протилежним щодо розуміння процесуальних договорів. Так, науковець в монографії «Юридические факты гражданского и процессуального права: соглашения о защите прав и процессуальные соглашения»⁵⁹⁵ презентує дві авторські

⁵⁹³ Петренко Н.О. Договірна підсудність справ: поняття та класифікація/ Н.О. Петренко // Правова держава. – 2011. – №13. – С.73-77. – С.76.

⁵⁹⁴ Рожкова М.А., Елисеєв Н.Г., Скворцов О.Ю. Договорное право: соглашение о подсудности, международной подсудности, примирительной процедуре, арбитражное (третейское) и мировое соглашение. – М.: Статут, 2008. – 528 с. – С.17.

⁵⁹⁵ Рожкова М.А. Юридические факты гражданского и процессуального права: соглашения о защите прав и

концепції: теорію угод про захист прав і теорію процесуальних угод. При цьому автор одразу розставляє акценти на термінології – термін «угода» є зручним для позначення і двосторонніх цивільно-правових договорів про захист прав (угода про захист прав), і процесуальних актів, в яких поєднується спільна воля двох протилежних сторін (процесуальні угоди).

Виходячи з концепції, запропонованої М.Рожковою, категорія угоди про захист права включає в себе угоди про форми захисту прав, угоди про спосіб захисту прав (мирова угода) та угоди про засоби захисту прав. До того ж, угоди про форми захисту прав поділяються на неюрисдикційні (угоди про переговори, угоди про претензійний порядок, угоди про примирні процедури за участю посередника) та юрисдикційні (третейська угода, угода про підсудність, угода про міжнародну підсудність).

Щодо процесуальних угод, науковець приходять до висновку, що вони не є двосторонньою домовленістю, а становлять по суті односторонній акт (з множинністю учасників на одній стороні), адресований державному суду, який розглядає юридичну справу цих осіб.⁵⁹⁶ Висловленій позиції протистоить М.Єлісєєв, який стверджує, що процесуальні договори протистоят односторонньому акту – процесуальній дії, яку вчиняє одна із сторін справи. Процесуальний договір укладається в результаті досягнення згоди між сторонами шляхом вчинення ними вольових дій щодо один одного, але не на адресу суду.⁵⁹⁷

Продовжуючи дослідження, М.Рожкова виокремлює ряд передумов для укладення процесуальних угод: 1) прямо передбачені нормами процесуального законодавства; 2) їх укладення можливе за змістом диспозитивних процесуальних

процессуальные соглашения/ М.А.Рожкова. – М.: Статут, 2009. – 332 с.

⁵⁹⁶ Там само. – С.160.

⁵⁹⁷ Єлісєєв Н.Г. Процессуальный договор/Н.Г.Єлісєєв. – М.: Статут, 2015. – 368 с.

норм; 3) прямо не передбачені законом і не передбачаються за змістом диспозитивних процесуальних норм, але їх укладення цілком можливе, оскільки не усувають дію імперативної процесуальної норми.⁵⁹⁸ При цьому до процесуальних угод у державному суді науковець відносить угоду про визнання сторонами фактичних обставин справи, угоду про відкладення судового розгляду у випадку звернення сторін до примирення з метою врегулювання спору, угоду про забезпечення доказів, угоду про забезпечення позову, угоду про призначення експертів, угоду про затвердження мирової угоди тощо.

Як вбачається з наведеного, в науці існують діаметрально протилежні бачення розуміння процесуального договору. Нестандартні підходи, сміливі доктрини, можливість контрактуалізації відносин у процесі згідно з чинними процесуальними кодексами засвідчують, що сьогодні вже запізно категорично відмовлятися від запровадження в національну процесуальну доктрину концепції процесуальних договорів. Тим більше, державою створюються оптимальні умови для врегулювання спорів, уникаючи судової тяганини, яка інколи загострює взаємовідносини між сторонами процесу. Аналіз наукових течій, тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права, затверджених в період 2010-2015 рр. Національною академією правових наук України, засвідчує той факт, що офіційно розробкою доктрини процесуального договору в Україні ніхто не займається. Проте, на наше глибоке переконання, вимогою часу є необхідність дослідження врегульованих національним законом договірних процесуальних конструкцій з виходом на розробку самої концепції процесуального договору, її основних напрямків в Україні. Перед вченими-процесуалістами стоїть завдання запропонувати поняття процесуального договору як можливо

⁵⁹⁸ Рожкова М.А. Юридические факты гражданского и процессуального права: соглашения о защите прав и процессуальные соглашения/ М.А.Рожкова. - М.: Статут, 2009. - 332 с. - С.161-162.

єдину, універсальну для адміністративного, господарського та цивільного процесуального права категорію; визначити правову природу процесуальних договорів, спробувавши дати однозначну відповідь на питання чи є вони різновидом процесуальних дій, які врегульовані нормами процесуального законодавства, чи все ж таки різновидом матеріально-правового договору; дослідити особливості укладення, зміни та припинення дії процесуального договору, можливість оспорування його умов; чітко окреслити питання суб'єктного складу процесуального договору з врахуванням здатності та можливості особи до укладення такого договору тощо.

В запропонованому дослідженні ми ставили за мету частково окреслити дискусійні питання окремих договірних конструкцій, які регулюють процесуальні відносини, з можливістю виходу на їх подальше законодавче регулювання та розробку доктрини договірних права.

4.4. Договірне регулювання природних ресурсів

Значення цивільно-правового інституту «договору», як оптимального засобу регуляції відносин, у сучасних умовах неухильно зростає. Тенденції останніх десятиріч, які проявилися у запровадженні ринкових механізмів регулювання відносин, почали поступово проникати і у сферу екологічного, насамперед природно-ресурсового права. Встановлення різних форм власності на природні ресурси, в тому числі приватної, договірних форм їх регулювання, втягнення природних ресурсів в цивільний оборот стали об'єктивними проявами реформування еколого-правового регулювання. Аналіз сучасного екологічного законодавства дає можливість виявити різні договірні конструкції, які залучені до регулювання відносин, пов'язаних з використанням, відновленням, охороною природних ресурсів та довкілля в цілому.